

yet gösterdi. Ancak fikirleri ve hayat tarzı halk arasında tartışılmaya başlandı. Bazıları onu âlim ve dindar bir kimse olarak kabul ederken bazıları düşüncelerini eleştirdi. Özellikle imanın sadece ikrardan ibaret olduğu şeklindeki görüşü Muhammed b. Eslem'den büyük tepki gördü. Abbas b. Hamza ve İbn Huzeyme ise İbn Kerrâm'a mensup kişilerin küfre girdiği, tövbe etmediğeri takdirde öldürülmelerinin gerektiği yönünde fetva verdiler (İbn Hacer, V, 356). Öte yandan Buhârî'ye gönderdiği bir mektupla imanın artıp eksilmeyeceğini belirten hadis konusunda fikrini sorması, Buhârî'nin de bu hadisi riva-yet edenlerin şiddetle dövülmESİ ve uzun süre hapsedilmesi gerektiğini yazarak mektubunu iade etmesi (Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, IV, 21) İbn Kerrâm'ın toplum-daki itibarının sarsımasına yol açtı. Tâhirîler'in Horasan valisi Tâhir b. Abdullâh'ın huzurunda bir grup âlim tarafından sor-gulan İbn Kerrâm, fikirlerinin İlâhî il-ham ürünü olduğunu iddia edince 243 (857) yılında vali tarafından Nîşâbur'da hapsedildi. Bir süre sonra serbest bırakıldı ve Şam ordusunun sınırdaki karar-gâhına gitti, oradan yine Nîşâbur'a döndü. Bu defa Muhammed b. Tâhir kendisini sekiz yıl hapse mahkûm etti (Sübki, II, 304; İbn Hacer, V, 356). Muhammed b. Kerrâm'ın hapsedilmesinde iman görüşünün, dolayısıyla Mûrcie'ye yakınılığının büyük payı olduğunu düşünülebilir. 251'de (865) serbest bırakıldığından Kudüs'e git-dip vaaz vermeye başladı. İmanın ikrardan ibaret olduğu düşüncesinde israr etmesi üzerine kitapları yakıldı; Kudüs valisi tarafından Remle'ye sürgün edildi ve burada vefat etti. Cesedinin Kudüs'e getirilerek Eriha'da Zekerîyyâ peygamberin yanına gömüldüğü rivayet edilmektedir.

Allah'ın arş üzerinde bulunduğunu ve arşı doldurduğunu, O'nun zât ve cevher itibariyle tek olduğunu, bir yerden başka bir yere intikal edebileceğini, İlâhî kelâmin lafız açısından da kadim olduğunu savunan Muhammed b. Kerrâm, Allah'ın zâtiyla ilgili olarak ileri sürüdüğü tecsim doktriniyle vahdet-i vücûda zemin hazırlamış, dolayısıyla İslâm düşüncesinde antropomorfist tanrı anlayışının ilk temsilcilerinden kabul edilmiştir. Bunun yanında iman için dîlin ikrarını kâfi görmesinin yaşıdığı bölgede pek çok kişinin müslüman olmasını kolaylaştırdığı söylemiştir (bk. KERRÂMÎYYE).

Eserleri. Muhammed b. Kerrâm'a yapı-lan atıflardan günümüze ulaşmayan eser-

leri hakkında kısmen fikir edinmek mümkündür. 1. *Kitâbü'l-Tevhîd*. Allah'ın varlığı, sıfatları ve diğer temel akaid mesele-lerine dair olmalıdır. 2. *Kitâbü 'Azâbi'l-I-kâbr*. Allah'ın zâti ve sıfatları, iman, bü-yük günah gibi itikadî konularla ilgili olup sonraki müellifler tarafından bu kitaba atıflar yapılmıştır (Bağdâdî, s. 161, 163, 164; İsfârâyînî, s. 103-104; Neseffî, I, 112; Şehristânî, I, 124; Semânnî, V, 43). Eserin bölmelerinden biri hadisçilerin iman anlayışının reddi hakkındadır, müellif burada imanı ikrar ve amel olarak tanımlayanları reddetmektedir. 3. *Kitâbü's-Sir*. Şii İbn Dâî er-Râzî'nin yaptığı alıntılarından eserin İbn Kerrâm'ın kelâmi ve fikhî görüselerini içерdiği anlaşılmaktadır. 4. *Makâlât*. Zühde ve zahmet içinde yaşamaya (tekaşüs), ayrıca nefsâni arzulardan kurtulma yollarına dair bazı hadisleri, görüş-leri ve diğer ahlâkî konuları içeriği sanılmaktadır (Massignon, s. 263).

Ömer es-Semerkandî'ye nisbet edilen *Kitâbü Revnâķı'l-ķulûb* adlı eser Muhammed b. Kerrâm'ın biyografisini de ihtiva etmektedir (Ess, *Ungenützte Texte zur Kerrâmiya*, s. 30-41).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hasan es-Şeybânî, *el-İktisâb* (nşr. Mahmûd Arnûs), Beyrut 1986, s. 21, 27; Es'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 141, 143; Hakîm es-Semerkandî, *es-Sevâdû'l-a'zâm*, İstanbul 1887, s. 27; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 142; II, 306; Ebû'l-Hüseyîn el-Malâti, *et-Tenbîh ve'r-red*, Mi-sır 1991, s. 151; Hâkim en-Nîsâbûrî, *Târîh-i Nîsâbûr* (nşr. R. N. Frye), Mouton 1965, V, vr. 27b; Bağdâdî, *el-Fark* (Abdüllâhîmîd), s. 161, 163, 164, 215-216; İsfârâyînî, *et-Tebşîr* (Hût), s. 100, 103-104; Neseffî, *Tebşîratü'l-edîle* (Salâmî), I, 112; Şehristânî, *el-Milel*, Beyrut 1990, I, 45, 124; Semânnî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 42-44; İbn Asâkir, *Târîh Dîmaşk*, XV, 877-879; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, I, 106; IV, 21-22; a.mlf., *el-'îber*, I, 366; Safedî, *el-Vâfi*, Dîmaşk 1954, IV, 375-377; Sübki, *Tabâkât*, II, 304-306; İbn Hacer, *Lîsânü'l-Mîzân*, V, 353-354, 356; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 131; L. Massignon, *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris 1954, s. 260, 263; Sü-heyr M. Muhtâr, *et-Tecsim 'inde'l-müslîmîn: Mezhebî'l-Kerrâmiyye*, Kahire 1971, s. 48-54; J. van Ess, *Ungenützte Texte zur Karrâmiya*, Heidelberg 1980, s. 8-11, 30-41; a.mlf., *Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra*, Berlin 1991; U. Rudolph, *Al-Mâturîdî und die Sunnitische Theologie in Samarkand*, Leiden 1996, s. 82-87; Sönmez Külu, *Türkler'in İslâmlaşma Sürecinde Mûrcie ve Tesirleri*, Ankara 2000, tür.yer.; a.mlf., "Kerrâmîyye", *DIA*, XXV, 294-296; M. Şerefeddin [Yaltkaya], "Kerrâmîler", *DİFM*, III/11 (1929), s. 3; C. E. Bosworth, "The Rise of the Karamiyah in Khurasan", *MW*, L/1 (1968), s. 5-14.

MUHAMMED KÜRD ALİ

محمد کرد علی

Muhammed Ferîd
b. Abdirrezzâk b. Muhammed
(1876-1953)

Suriyeli edebiyat ve tarih âlimi,
gazeteci ve yazar.

Dîmaşk'ta doğdu. Asıl adı Muhammed Ferîd'dir. Irak'ın Süleymaniye şehrinden Dîmaşk'a göç eden Kürt asılı bir aileye mensuptur. İlkokuldan sonra askerî rüşdiyeye kaydoldu; burada Türk dili ve edebiyatı okudu. Hristiyan Azârlılar papaz okuluna iki yıl devam ederek Fransız dili ve edebiyatı dersleri aldı. Başta Tâhir el-Cezâîrî olmak üzere Muhammed Mübârek el-Cezâîrî, Selîm el-Buhârî gibi âlimlerden Arap dili ve edebiyatı ile tarih vb. ilimleri tâhsil etti. Ayrıca Voltaire, Rousseau, Montesquieu gibi yazarların eserlerini okuyarak zengin birikime sahip oldu.

On iki yaşında babasını kaybeden Muhammed Kürd Ali, Dîvânü's-şuûni'l-ecnebiyye'de altı yıl süren memuriyet hayatında Arapça'dan Fransızca'ya ve Fransızca'dan Arapça'ya çeviriler yaptı. On altı yaşında gazeteciliğe başladı; Şam'ın ilk resmi haftalık gazetesi es-Şâm'a redaktör olarak girdi. Mısır'ın *el-Muktefâ* dergisinde yayımladığı ilmî makaleleriyle Arap dünyasında şöhrete kavuştu. 1901'de Kahire'de *er-Râ'îd el-Mîşrî* gazete-sinde çalıştı. Aynı zamanda *ez-Zâhir*, *el-Mü'eyyed* ve *el-Müsâmerât* gazete-lerinde yazı yazdıgı gibi Muhammed Abdûh ile tanışma fırsatı bularak onun Ezher Üniversitesi'nde verdiği derslere katıldı. Bu sirada Paris'te neşredilen *Meccelütü'l-'âlemî'l-İslâmî* dergisinde de makaleleri yayımlandı. 1906'da Mısır'da *el-Muktebes* dergisini çıkardı. 1908'de dergiyi Şam'a nakletti ve burada yayımı-nı on yıl daha sürdürdü. Aynı adı taşıyan günlük siyasi bir gazete de neşrediyordu.

1909'da Fransa'ya gitti. Burada birkaç ay kalarak kütüphanelerdeki yazma eserleri inceledi ve Fransız filozofu Emile Boutrœaux ile tanıtı. Ardından Şam'a döndü. 1913'te ikinci defa Avrupa seyahati-ne çıktı; Fransa, İtalya, Macaristan ve İstanbul'u ziyaret etti. Bu seyahatten edindiği intibalarını *Garâ'ibü'l-Ğarb* adlı kitabı ve *el-Muktebes* dergisinde yazdığını otuz üç makaleyle anlattı. Yolculuğu sira-sında İtalyan tarihçisi Leone Caetani ile tanıtı, onun kütüphanesinden yararlandı ve birçok eserinin malzemesini buradan aldı.

Muhammed
Kurd Ali

Muhammed Kurd Ali, Şam'a geldikten sonra İttihatçılar'la arasının açılması yüzünden Şam'ı terkedip İstanbul'a gitti. 1918'de Şam'da kurulan ilk Arap hükümetinin ordularıyla birlikte Şam'a döndü. Ardından Maarif Divanı başkanlığına getirildi. 1919'da el-Mecma'u'l-ilmiyyü'l-Arabi'yi kurarak ilk başkanı oldu ve hayatını bu akademîye adadı. Ayrıca Şam'da oluşturduğu arkeoloji kurumunun yanı sıra Zâhirîye Kütüphanesi'nin gelişmesini sağladı. Bu kurumu yöneten Kurd Ali diğer Arap ülkelerinde de birer akademînin açılmasına çalıştı ve Kahire Akademisi'nin kurucusu ve ölümüne kadar üye si oldu.

Cemâleddîn-i Efgânî ile talebesi Muhammed Abdûh'un başlattığı İslah hareketini benimseyen Kurd Ali, Dîmaşk Hukuk Enstitüsü'nde öğretim görevi üstlendiye de genellikle resmî vazifelerden uzak kalmıştır. Ancak 1920-1922 ve 1928-1932 yıllarında Maarif bakanlığı yaptı. 1921'de üçüncü defa Avrupa seyahatine çıkarak Belçika, Hollanda, İngiltere, İspanya, Almanya, İsviçre ve Macaristan'ı gezdi. Seyahat hâtıralarını elle bir makalede toplayıp *Garâ'ibü'l-Ğarb* adlı eserin ikinci baskısına ekledi. Muhammed Kurd Ali Şam'da vefat etti.

İletişimin bir İslah vesilesi olarak önemini kavramış olan Muhammed Kurd Ali bu imkândan faydalannmışdır. Gazeteci bir eğitimci, akıl hocası, milletleri doğru yola sevkeden, hükümdarları denetleyen ve mazlumları savunan bir kişi olarak görmüştür. *el-Müktebes* dergisinde Osmanlı yönetiminin eksikliklerini ortaya koymakla birlikte Osmanlı câmiasından ayrılmak istememiştir. Buna rağmen birçok Osmanlı valisinin hisşmine uğramış, gazetesini kapatılmış ve kendisi yargılanmıştır. Bu sebeple Fransızlar'ın I. Dünya Savaşı'nı-

dan sonra Şam'ı işgalleri sırasında *el-Müktebes'i* kapatmış ve bilimsel araştırmalara yönelmiştir. Taassuba karşı olan Muhammed Kurd Ali, Arap-İslâm medeniyetini savunduğu gibi Batı medeniyetine hayranlığını da gizlememiştir. Batı medeniyetinden faydalanan Araplar'ın kendi geçmişlerini unutmamaları gerektiğine dikkat çekmiştir. Araplar'ın Kültürel yabançılığa düşmemeleri için Japonlar'ı örnek almalarını özellikle önermiştir. Bu çerçevede Abdülaziz Fehmi Paşa'nın Arapça'yı modernleştirmek maksadıyla Latin harflerini kabul etme fikrine karşı çıkmış ve bunun Kur'an dilini bozma, İslâm kültürünü yok etme amacı taşıdığını belirtmiştir.

II. Meşrutiyet'in ardından İttihatçılar'ın Türkçülük politikasının Osmanlı uyanyşını çıkmaza soktuğunu, Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde Türkler'in ve Araplar'ın bir arada yaşamayı gerektiği söylemiştir. Ancak I. Dünya Savaşı'ndan ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından sonra Arap birliliğinin kurulmasını desteklemiştir. Muhammed Kurd Ali, İttihatçılar devrinde Türkler ve Araplar'dan oluşan Hürriyet ve İtilâf Fırkası adında siyâsî bir parti kurmuştur. Suriye'deki Fransız mandası devrinde de müslüman ve hıristiyanların yer aldığı el-Hizbü'l-vatanî'yi oluşturmuşsa da uzun süre devam ettirememiştir. Tarihçi kişiliğiyle de bilinen Muhammed Kurd Ali, çalışmalarında İslâm medeniyetinin başarlarını ve Ortaçağ'da Avrupa üzerindeki etkisini dile getirmiştir, şarkiyatçılara reddiye yazmıştır.

Eserleri. A) *Telifleri*. *Resâ'ilü'l-büleğâ'* (Kahire 1908, 1913, 1946, 1954); *Garâ'ibü'l-Ğarb* (üç Avrupa seyahatiyle İstanbul ve Mısır gezilerine dair gözlemlerini ve anılarını içerir, Dîmaşk 1910; I-II, Kahire 1923); *er-Riḥletü'l-enveriyye ile'l-aspâkâ'ı'l-Hicâziyye ve's-Şâmiyye* (Beyrut 1916, 1334); *el-Bâ'şetü'l-İlmiyye ilâ Dâri'l-hilâfeti'l-İslâmiyye* (Beyrut 1916); *Ğâbirü'l-Endelüs ve hâzırû'hâ* (*MMİADm.* [1922], II/5, s. 129-346); *Hîṭâṭü's-Şâm* (I-VI, Dîmaşk 1343-1347/1925-1928); *el-Hükûmetü'l-Mîṣriyye fi's-Şâm* (Kahire 1925); *el-Kâdim ve'l-Ğadîs* (*el-Muktebat*, *el-Müktebes*, *el-Mǖeyyed*, *eż-Zâhir* dergilerinde çıkan makalelerinden seçmeleri ihtiva eder, Kahire 1343/1925); *el-İslâm ve'l-hadâratü'l-‘Arabiyye* (Kahire 1934, 1936, 1950, 1968); *el-İdâretü'l-İslâmiyye fi 'izzî'l-‘Arab* (bir önceki eserde yer alan bazı konferanslarıdır, Kahire 1934); *Ümerâ'ü'l-beyân* (kadîm ediplerden bazı ünlülerin biyogra-

fileri, edebî kişilikleri ve üslûpleri hakkında, I-II, Kahire 1355/1937, 1367/1948; Beyrut 1969); *Târihu'l-ħadâre fi'l-kurâni'l-vüstâ ve'l-ħadîṣ* (Kahire 1940); *Dîmaşķ medînetü's-sîr ve's-ṣîr* (bir önceki eserin bazı bölümlerinin özetinden ibarettir, Kahire 1944, 1404/1984); *Aķvâ'l-lünâ ve ef'âlünâ* (eski ve yeni örf, âdet ve geleneklerin mukayesesidir, Kahire 1946); *el-Müzekkirât* (I-IV, Dîmaşk 1948-1951); *Güṭatü Dîmaşķ* (Dîmaşk 1949, 1952, 1984); *Künüzü'l-ecdâd* (üstadi Tâhir el-Cezâîrî dışında eski edip, şair ve müelliflerden elliden fazla kişinin biyografisini içerir, Dîmaşk 1950, 1984); *el-Mu'âşirûn* (nşr. M. el-Misri, Dîmaşk 1980); *Meccelütu'l-Müktebes* (toplamlamak sekiz cilt ve iki czür).

B) Neşirleri. Abdullah b. Muhammed el-Belevî, *Sîretü Ahmâd b. Tolûn* (Dîmaşk 1939); Zahîruddîn Ali b. Zeyd el-Beyhakî, *Târihu ḥukemâ'ı'l-İslâm* (Dîmaşk 1946); Ali b. Ebû Ali et-Tenûhî, *el-Müsteċâd min fe'alâti'l-ecvâd* (Dîmaşk 1946); Ebû Abdullâh Hasan b. Hüseyin, *Bâziyânu'l-‘Azîz - Billâh*, *Kitâbü'l-Beyzere fi's-ṣayd ve ālâtihî* (Dîmaşk 1947, 1952, 1409/1988); İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-Eşibe* (Dîmaşk 1366/1947) (eserleri için ayrıca bk. Sâmî ed-Dehhân, *MMİADm.*, XXX/2 [1955], s. 240-251; Adnân el-Hatîb, *MMLADm.*, XLIV/1-2 [1969], s. 161-180).

Muhammed Kurd Ali ayrıca şu eserleri Fransızca'dan tercüme etmiştir: *Yâfmân*, *Kubbe'atü'l-yahûdî* (Kahire 1894); George, *el-Fâzile ve'r-rezile* (Kahire 1907); *el-Mücrimü'l-berî'* (I-IV, Kahire 1907); Charles Sinopos, *Târihu'l-ħadâre* (I-II, Kahire 1908).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Kurd Ali, *Hîṭâṭü's-Şâm*, Dîmaşk 1928, VI, 411-425; a.mlf., *el-Müzekkirât*, Dîmaşk 1367-70/1948-51, I-IV, tür.yer.; Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 430-434; Cemâleddîn el-Âlûsî, *Muhammed Kurd 'Ali* Bağdad 1946; Zirikli, *el-Ālâm*, VII, 73; Sâmî ed-Dehhân, *Muhammed Kurd 'Ali: Hayâtuhu ve âşâruh*, Dîmaşk 1955; a.mlf., "Muhammed Kurd 'Ali", *MMİADm.*, XXX/2 (1955), s. 211-251; a.mlf., "Muhammad Kurd Ali", *Mélanges Louis Massignon*, Damas 1957, I, 369-394; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellîfin*, X, 162; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mü'errîhîne'd-Dîmaşkiyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 420-422; Semîr Saykâl, "el-Hayâtü'l-fikriyyetü'd-Dîmaşkiyye fi müstehelli'l-karnî'l-işrîn": Muhammed Kurd 'Ali ve Mecelletü'l-Meşrik", *el-Hayâtü'l-fikriyye fi'l-meşrikü'l-‘Arabi: 1890-1939*, Beyrut 1983, s. 145-171; M. Mehdi Allâm, *el-Mecma'iyûn fi ħamsine 'âmen*, Kahire 1406/1986, s. 311-312; M. Abdüllâtîf Sâlih el-Ferfûr, *A'lâmü Dîmaşķ*, Dîmaşk 1408/1987, s. 387-388; Şefik Cebîr, *Muħâdarat an Muhammed Kurd 'Ali*, Beyrut 1409/1989;

Adnân el-Hatîb, *Muhammed Kûrd 'âlî*, Dişmaşk 1410/1989; a.mlf., "Muhammed Kûrd 'âlî", *MMLADm.*, XLIV/1-2 (1969), s. 161-180; a.mlf., "Muhammed Kûrd 'âlî", a.e., LXIV/2 (1989), s. 179-187; R. Hermann, *Kulturrise und Konservative Erneuerung: Muhammed Kûrd 'âlî (1876-1953)*, Frankfurt 1990; Muhammed b. İbrâhîm eş-Şeybânî, *Şeyhü'l-bâhişin Muhammed Kûrd 'âlî*, Küveyt 1993; Zeât el-Mehâsînî, "Muhammed Kûrd 'âlî", *el-Kitâb*, XII/51, Kahire 1953, s. 577-579; M. Kâmil Ayyâd, "Muhammed Kûrd 'âlî", *MMIADm.*, XXXIV/1 (1959), s. 185-191; A. Havemann, "Between Ottoman Loyalty and Arab 'Independence' Muhammed Kûrd 'âlî", *Quaderni di Studi Arabi*, sy. 5-6, Venezia 1987-88, s. 347-356; İsâ Fettûh, "Muhammed Kûrd 'âlî", *MMLADm.*, LXIV/4 (1993), s. 712-725; Ch. Peliat, "Kûrd 'âlî", *EI²* (Fr.), V, 440-441.

SÂMÎ ES-SAKKÂR

MUHAMMED b. MAHLED

(bk. İBN MAHLED el-ATTÂR).

MUHAMMED MAHLÛF

(محمد مخلف)

Muhammed b. Muhammed
b. Ömer Mahlûf el-Münestîrî
(ö. 1941)

Mâlikî âlimi, biyografi yazarı.

1280 (1863) yılı dolaylarında Tunus'un doğu sahilindeki Münestîr (Monastır) şehrinde doğdu. Kur'ân-ı Kerîm'i hifzetti ve Hüseyin Lâz, Ali Zehre gibi hocalardan aksa, ferâiz, hesap dersleri aldı. Çeşitli ilimlere ait temel metinleri ezberledi. Öğrenimine dört yıl kadar ara verdikten sonra 1882'de gittiği başşehir Tunus'ta Zeytûne Camii'nde tahsiliini sürdürdü. Muhammed Sâdîk b. Hamde, Hasan b. Muhammed Şebîl, Muhammed b. Osman en-Neccâr, Hammûde b. Muhammed Tâc, Sâlim b. Ömer Bûhâcîb, Muhammed Tayyib b. Muhammed en-Neyfer, Mahmûd Bayram, Mahmûd b. Hoca ders aldığı âlimlerden bazlarıdır. Ayrıca Mehdi el-Vezzânî, Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî ve Abdülhay el-Kettânî'den icâzet aldı (Şeceretü'n-nûr, I, 460-471). 1890 yılında Zeytûne Camii'nde aksa, fikh ve nahiv dersleri vermeye başladı. 1895'te müderris olarak Münestîr'e gitti. Aynı yıl Kâbis (Gabes) şehrinde müftülük ve ardından kadılık görevlerine getirildi. 1901'de Münestîr'e kadı ve buradaki büyük camiye imam-hatip tayin edildi. 1936'da başmüftü oldu ve şerî meclis başkanlığına getirildi. 15 Haziran 1941 tarihinde vefat edinceye kadar bu görevlerini sürdürdü.

Eserleri. 1. *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyeye fî tabâkâti'l-Mâlikîyye*. Mâlikî fukahasının biyografisine dair yazılan eserlerin en önemlileri olarak Kâdî İyâz, İbn Ferhûn ve Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî'nin çalışmalarını kaydeden müellif bunlardan sonucusunun XI. (XVII.) yüzyılın başlarına kadar geldiğini, daha sonra yetişen ulemâ hakkında bir kitap yazılmadığı için bu eserini anılan çalışmalarla bir zeyîl olarak telif ettiğini belirtir. Tarih, coğrafya, isnad, Kur'an'ın cem'i, kurrâ-i seb'a, fukahâ-i seb'a, hadis kaynakları, *Kütüb-i Sitte* imamları, müctehid imamlar, ehl-i hadîs ve ehl-i re'y hakkında bilgilerin yer aldığı bir mukaddime ile başlayan kitap yirmi yedi tabaka halinde bir ana bölüm (maksad), eserde geçen fehreselerle ilgili kısa bir bölüm, hadis ilimleri ve kaynaklarına dair çeşitli bilgilerin yer aldığı bir hâtime, Hulefâ-yi Râşîdîn'in fütuhatı ve İfrîkiye emîrleri hakkında bir tetimme ile müellifin memleketi Tunus ve Münestîr'le ilgili bir bölümle sona ermektedir. Esas bölüm Hz. Peygamber'le başlamakta, ashâbin önde gelenleri, tâbiîn imamları, İmam Mâlik ve diğer ulemâ tabakaları ile devam etmekte, her tabaka kendi içinde memleketlere göre tasnif edilmektedir. Başlangıçtan XX. yüzyıla kadar tanınmış bütün Mâlikî ulemâsını kapsaması ve özellikle son dönem âlimlerine dair ilk elden bilgi vermesi bakımından önem taşıyan eser Kahire'de yayımlanmış (I-II, 1349-1350), daha sonra birçok ofset baskısı yapılmıştır. 2. *Mevâhibü'r-rahîm fî menâkıbî Mevlânâ es-Şeyh Sîdî 'Abdisse-lâm b. Selîm*. Arûsiyye tarikatı şeyhlerinden Abdüsselâm el-Esmer'in hayatına dairdir. Müellif, Esmer'in *el-Envârû's-se-niyye fî esânîdî't-tarîkatî'l-ârûsiyye* adlı eserindeki tarikat silsilesine zeyîl olarak ona ulaşan kendi silsilesini de eklediği bu kitabını şeyhin mûridlerinden Kerîmüddin Abdülkerîm b. Nâsırüddîn el-Bermûni'nin *Ravżatü'l-ezhâr ve mün-yetü's-sâdâti'l-ebrâr fî menâkıbî şâhi-bî't-Şâhîndan* ihtisar ettiğini için eser *Ten-kihu Ravżati'l-ezhâr ve münyeti's-sâdâti'l-ebrâr fî menâkıbî Sîdî 'Abdisse-lâm el-Esmer* adıyla da anılır (Tunus 1325; Kahire 1386/1966). 3. *el-Mâzerîyye* (Se-fâkûs 1356). Münestîr'de hastahane kurulması vesilesiyle kaleme alınan kitap, İbn Ebû Usaybia'nın 'Uyûnu'l-enbâ' fî tabâkâti'l-eṭibbâ' adlı eserinden derlenen tip tarihine dair mâlûmatı ve tanınmış tabiplerin biyografilerini ihtiva etmektedir. Kitaba bu ad Münestîr'de medfun olan Kuzey Afrikalı Mâlikî âlimi Mâ-

zerî'den dolayı verilmiştir. Muhammed Mahlûf'un ayrıca, hocalarından Sâlim b. Ömer Bûhâcîb'in biyografisine dair bir rîsâlesyle, *el-Muvâṭṭâ'a*'da senedindeki son râvi ile Hz. Peygamber arasında iki kişi bulunan (sünâî) kürk hadisin (bu hadisler için bk. Şeceretü'n-nûr, I, 48-52; II, 204-210) şerhine dair bir eseri olduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 1-5, 48-52, 417-447, 460-471; II, 197, 204-210; Ahmed Abdesselem, *Les historiens tunisiens*, Tunus 1973, s. 27; A. H. Green, *The Tunisian Ulama 1873-1915*, Leiden 1978, s. 302, 304; Abdülhay el-Kettânî, *Fîhrîsü'l-fehâris*, I, 206; Zîrikli, *el-Âlâm* (Fethullah), IV, 57; VII, 82; Mahfûz, *Terâcîmü'l-mü'ellîfin*, IV, 257-262; F. de Jong, "al-Asmar", *EI² Suppl.* (Ing.), s. 93; İrfan Gündüz, "Abdüsse-lâm el-Esmer", *Dâ*, I, 301.

AHMET ÖZEL

MUHAMMED b. MAHMÛD

(محمد بن محمود)

Ebu Şucâ' es-Sultânü'l-a'zam
Giyâsu'd-dünyâ ve'd-dîn Muhammed
b. Mahmûd b. Muhammed Tapar
b. Melîkshâ es-Selcûki
(ö. 554/1159)

Irak Selçuklu hükümdarı
(1153-1159).

Rebîülâhir 522'de (Nisan 1128) doğdu. Sultan Mahmûd b. Muhammed Tapar'ın oğludur. Çocuk yaşıta kardeşi Melîkshâ ile birlikte, atabeg unvanıyla bu iki kardeş adına Fars bölgesini yöneten ve onlara dayanarak Sultan Mes'ûd b. Muhammed Tapar'a karşı isyanlar çıkaran Boz-aba'nın (Boz-apâ) denetimine girdi. Boz-aba, 540'ta (1145) Sultan Mesud'a karşı Arrân ve bazı Azerbaycan yörenlerinin hâkimi Çavlı Candar ile bir antlaşma yaptı. Buna göre Boz-aba, Çavlı istediği takdirde Melîk Muhammed'i ona götürecekti. İki yıl sonra müttefikleri Emîr Abdurrahman b. Togayûrek ile Emîr Abbas'ın öldürülüğü duyan Boz-aba, Muhammed ve Melîkshâ'ı, bir rivayete göre ise yalnız Muhammed'i İsfahan'da tahta oturttu. Ardından onlarla birlikte Hemedan üzerine yürüdü. Hemedan yakınlarındaki Karateğin çayırlarında yapılan savaşta Boz-aba'nın Sultan Mesud'a yenilip öldürülmesi üzerine iki kardeş savaş meydanından uzaklaştı (542/1147). Bu olaydan sonra Sultan Mesud yeğeni Muhammed'i çağırarak kızıyla evlendirdi ve veliaht ilân edip Hûzistan'a tayin etti. Ertesi yıl Sultan Mesud'a itaatten ayrılmış olan Şemseddin İldeniz, Kaymaz, Korkut, Torumtay gibi